

BEZPEČNOST A VÝCHODOEVROPANÉ

Když se země východní a střední evropy osvobodily v roce 1989 od sovětské nadvlády a zbavily se komunistických vlád, znamenalo to zároveň rozpad systému mezinárodní bezpečnosti, který existoval po většinu poválečné epochy. Sovětský svaz, který se sám vnitřně zhroutil, rychle ztratil reálnou schopnost ovlivňovat své satelity či podporovat své spojence ve světě.

Bývalý architekt nové sovětské zahraniční politiky E. Ševarnadze v podstatě vyhlásil konec politiky potlačování na Východě a konfrontace na Západě. K nesmírné nelibosti exponentů tehdejšího sovětského bezpečnostního systému souhlasil spolu s prezidentem M. Gorbačovem s prudkým snížením konvenčních sil Sovětského svazu na početní paritu se Západem, s něčím, o čem se před několika málo lety nikomu ani nesnilo.

Ševarnadze a Gorbačov poznali neudržitelnost systému a podle toho jednali. Svou převratnou zahraniční politiku uskutečňovali rozhodným a přesvědčivým způsobem (udělení Nobelovy ceny míru bylo jistě zasloužené), ale domácí sovětské reformy probíhaly spíše nahodile a nesouvisle. Narazily také na daleko tvrdší odpor. Kritikové Ševarnadzeho se na něj „vrhli“ a nazvali ho zrádcem, který odsoudil „pyšnou velmoc“ k roli hráče třetí třídy, ba pouze diváka ve světě. Někteří z nich samozřejmě chápali, že **statut SSSR jako supervelmoci nebylo možné na stejné úrovni udržet**. Když však došlo na domácí politiku, tito konzervativní straníci si uvědomili, že nejde o postupnou ztrátu moci jako v případě zahraniční politiky - jednalo se o naprostou ztrátu moci. To se potvrdilo při nezdařeném puči v srpnu 1991. Zbavit komunisty moci a učinit je minulostí, bylo otázkou několika dnů, události pak následovaly velmi rychle a SSSR se stal historií.

Převrat v mezinárodních vztazích, který začal v roce 1989, proběhl neuvěřitelně rychle - za méně než dva roky. To, co zbylo z bipolárního světa po pádu berlínské zdi, zmizelo úplně. Zdálo se, že hrozba, že Sovětský svaz - po zuby vyzbrojen, především jadernými zbraněmi - by opět jednou konfrontoval své bývalé spojence a Západ a byl znovu agresivním, se stala velmi vzdálenou a nejspíše prozatím zmizela.

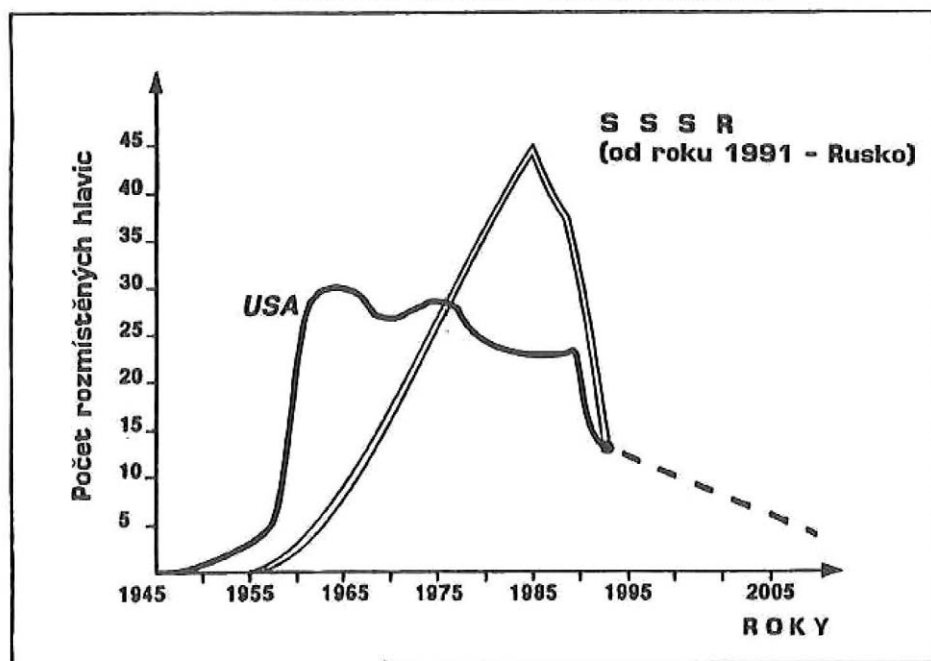
Na rozdíl od Sovětského svazu, Západ konec rigidního blokového bezpečnostního systému v Evropě přežil. Přesto i on se jako vítěz studené války mění a vyvíjí. USA jsou jedinou zbývající supervelmocí, i když jejich převaha v nevojenské síle má stále více soupeřů. NATO je jedinou vojenskou aliancí, avšak jiné, nevojenské úvahy, jeho výsadní postavení ohrožují. Mnoho se mluví o organizacích jako Evropské společnosti (ES), v menší míře o Západoevropské unii (ZEU), ale zatím

jim chybí politická zralost a vojenská struktura, aby převzaly odpovědnost za bezpečnost starého kontinentu. Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) se ukázala v letech konfrontace supervelmocí jako užitečný nástroj, nicméně dnes trpí nedostatky ve změněném světě z důvodu své geneze a struktury, „pro studenou válku“. Systém mezinárodní bezpečnosti po rozpadu bipolárního světa se tak skládá z mnoha složek, které spolu v nejlepším případě souvisejí jen zčásti, a proto je budoucí tvář evropské bezpečnosti těžko předvídatelná.

Vývoj v Rusku a scénáře bezpečnosti

Proces demokratizace a pohyb k tržní ekonomice v bývalém Sovětském svazu není samozřejmě nezvratný. Hospodářský chaos a nepřítomnost ústřední akceschopné vlády může vést k dalším zásadním politickým proměnám a může přijít ruský Robespierre nebo armáda, pokud bude stále soudržnou institucí, která by mohla působit jako pretoriánská garda. Nedá se vyloučit, že „ruský šovinismus“ (jak tomu nasvědčují výsledky parlamentních voleb v prosinci 1993 a počet hlasů, který získala Liberálně demokratická strana Vladimíra Žirinovského) a převaha síly Ruska ve srovnání s většinou bývalých sovětských republik může vést k obnovení

JADERNÉ ARZENÁLY SUPERVELMOCÍ

Obr. 1

snah použít sílu (viz zřeknutí se závazku nepoužít jako první jaderné zbraně v nové ruské vojenské doktríně) a nastolit represivní či autoritativní režim. O vývoji dnešní neuvěřitelně zmatené situace na území bývalého SSSR můžeme jen spekulovat.

Na druhé straně rozptýlení kontroly nad téměř 30 000 jadernými zbraněmi mezi následnickými státy bývalého SSSR by mohlo představovat vážné bezpečnostní riziko. Zejména tam, kde se nepodaří nastolit demokratickou vládu a kde bude nadále probíhat ekonomický pokles. Skutečná situace je zatím taková, že ze států, na jejichž území se tyto zbraně nacházejí, je Kazachstán a Bělorusko daly nebo lépe ponechaly pod kontrolou Ruska a Ukrajina je vzdor neustálým potížím na stejné cestě. Taktické jaderné zbraně byly již v roce 1991 převezeny na území Ruska. (Tento stav je i v souladu s názory USA, pro které je jeden relativně odpovědný vlastník přijatelnější). V tomto směru není pochyb o tom, že Rusko vlastní největší část jaderného potenciálu. Tato vojenská převaha vůči sousedům může mít v této oblasti i potenciálně negativní bezpečnostní důsledky. Avšak takováto analýza po zhroutilí sovětského impéria nevede k úplnému obrazu skutečnosti a je spíše pozůstatkem myšlení z období studené války.

Nejdůležitější je, aby se Východ, ale i Západ zabývaly především pozitivními i negativními procesy, které mohou, ale také nemusí vést v bývalých komunistických zemích k demokratickým režimům, a méně obavami o udržení vojenské rovnováhy. Výsledky těchto politických proměn s konečnou platností určí, zda je vojenská síla Východu pro tvořící se celoevropský systém hrozbou, či nikoli.

■ Scénář příštího vývoje

* Pokud by se naplnil **pesimistický scénář** - nastolení represivního či autokratického režimu v Rusku - jsou určité reakce předpověditelné: hlavní stan NATO v Bruselu by se nejpravděpodobněji vrátil k tradiční obranné politice a žádal by (nejspíš velmi úspěšně) členské země zastavit snižování obranných rozpočtů; rovněž jaderné zastrašování by se dále rozvíjelo a dřívější plánované programy modernizace armád by v členských zemích aliance zvítězily nad silnou domácí opozicí; proces KBSE by byl silně oslaben a zejména postkomunistické země střední Evropy by silně naléhaly k okamžitému přijetí do NATO. Je to politováníhodný, neinspirující scénář pro vedení studené války na starém kontinentu v průběhu 90. let.

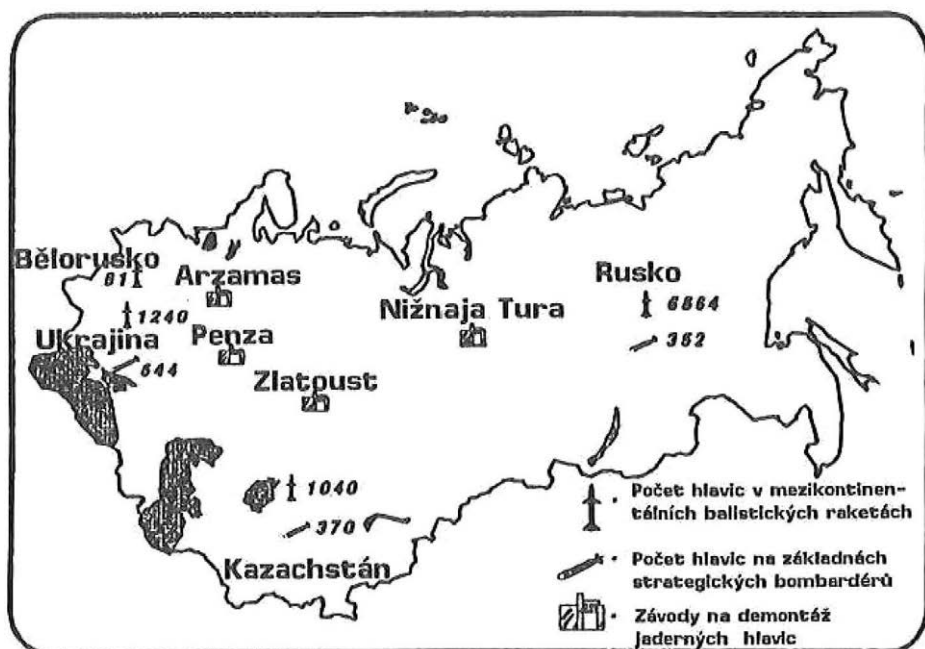
* Předpokládejme místo toho, že **demokratické síly v Rusku přemoženy nebudou** a tím by před námi bylo dlouhé přechodné období. Bývalý SSSR se možná změní ve funkční konfederaci či volnou ekonomickou unii, spojující více nezávislých států. Existující evropská integrační uskupení se budou postupně přizpůsobovat v nekonečném střetnutí různorodých národních zájmů.

Postkomunistické země střeoevropského regionu budou nadále trvat na co nejrychlejším vstupu do ES, ale ne již tak důrazně, pokud jde o integraci do NATO. Meziregionální spolupráce by mohla být rozšířena o baltské státy a některé další země bývalého SSSR. Značná rezervovanost by asi přetrvávala vůči Rusku, ale rámec KBSE by mohl pravděpodobně sloužit jako „návnada“ pro potenciálně škodlivé aktéry mezinárodní scény. **Bezpečnostní vztahy mezi Západem a**

silnou vojenskou mocí na Východě (Ruskem) by se mohly vyvíjet spíše jeho začleněním než vyřazením z tvořícího se celoevropského bezpečnostního systému. V tomto optimistickém scénáři by se mohly sice objevit regionální a místní konflikty, ale žádná velká válka by nehrozila. Takový scénář by mohl dlouhodobě vést k potřebné evropské integraci a ke kantovskému pojetí míru. (Immanuel Kant v roce 1795 ve svém spise *Zum ewigen Frieden* argumentuje, že nejvyšším cílem rozumu je uskutečnit myšlenku „věčného míru“, který si vyžádá univerzální „společnost národů“ a pozvolné mizení autority národních států - pozn. autora.)

Úloha Západu

Náčrt pesimistického a optimistického scénáře mimo jiné dává tušit, jaká část břemene leží při tvorbě nového bezpečnostního řádu na bedrech Západu. Vítězství ve studené válce, stejně jako ve skutečné, vede k nerovnováze sil soupeřů a mnoho závisí na moudrosti vítěze, jak se poražený zotaví. Otázky války a míru nekončí totiž vítězstvím, neboť stanovení odplaty ještě neznamená, že se poražený nevzpamatuje. Naopak by to mohlo vést jako v minulosti k touze po revanši, což se prokázalo při plnění podmínek Versaillské mírové smlouvy, která byla uzavřena s Německem po skončení první světové války.

Obr. 2

V našem případě však nejde o konec studené války a co je nejdůležitější, totalitní režimy se „samy odstranily“. Nejsou ani válečné oběti a demokratické síly žádají o podporu svých snah učinit změny nezvratnými. To jistě posiluje důvody pro to, aby je Západ uvítal a podal pomocnou ruku. Jinými slovy Západ by neměl dopustit, aby rodící se demokracie střední a východní Evropy byly při budování nového evropského bezpečnostního řádu vyřazeny.

Nerozhodnost Západu je živena spekulacemi o budoucnosti střední a východní Evropy, neboť časový horizont dosažení ekonomické a politické přeměny, jakož i plné integrace těchto zemí do nového bezpečnostního společenství, je velice vzdálen. Ekonomická obnova v těchto zemích, nemluvě již o území bývalého SSSR, bude trvat nejméně dvě desetiletí a kroky ke zralé občanské společnosti si mohou vyžádat několik generací. V politických pojmech to vypadá jako věčnost, ale **takovýto dlouhodobý přechod se všemi vzestupy a pády bude i zatěžkávací zkouškou životaschopnosti všech dosavadních relevantních mezinárodních institucí (ES, KBSE, Mezinárodního měnového fondu, NATO, OSN, Světové banky, ZEU apod.), jakož i prozíravosti politických osobností Západu vůči Východoevropanům.**

Současná bezpečnostní situace Východoevropanů

Hlavním problémem celé evropské politiky je řešení otázky: Co po komunismu? Dnes se především věnuje odpovídající pozornost pouze ekonomickým a humanitním aspektům tohoto problému. Nicméně i pro země bývalého východního bloku se postupně vytvářejí cesty připojení se k demokratickému společenství západní Evropy a oblasti severního Atlantiku. **Jedná se například o plán bývalého amerického ministra obrany Lese Aspina „Partnerství pro mír“ na spolupráci mezi NATO a dalšími státy, jehož účelem je vyhnout se blokům a zároveň zabránit diskriminaci jednotlivých států.**

Konečné cíle byly definovány a oprávněné požadavky stanoveny. Postkomunistické země, pokud se přizpůsobí pravidlům tržní ekonomiky, mohou doufat v připojení a následné členství v ES. A podaří-li se jim vybudovat demokratické politické instituce a dodržují-li lidská práva, včetně práv etnických menšin, jsou postupně přijímány do Rady Evropy a řady mnohonárodních fór, které se zabývají kulturní a jinou spoluprací v duchu helsinského „třetího koše“. Jestliže by se ale nepodařilo splnit tyto vnitřní i vnější předpoklady a pokud by vývoj v Rusku šel špatným směrem, vzniklo by mezi Německem a Ruskem opět území nikoho, což je situace, která již nejednou způsobila mnoho evropských válek...

Literatura:

- Grzegorz Kostrzewa-Zorbas: Security for the East Europeans,
- Peter M. E. Volten: Security Dimensions of Imperial Collapse, Problem of Communism, January-April 1992.